

DUNAKESZI TERÜLETÉNEK ŐSTÖRTÉNETE

ÚJKŐKOR

A Dunakeszin létesítendő üzletközpont és parkolók területén, az 1996., 2000. és 2004. években folytatott régészeti munkálatok során mintegy 13 hektáros területet kutattak át a Budapesti Történeti Múzeum munkatársai. A feltárt terület 500 méterre húzódik a Dunától. A feltárások során újkőkori, rézkori telepjelenségek, kora bronzkori telepjelenségek és sírok, késő bronzkori és késő vaskori telepobjektumok kerültek a felszínre.¹

Az őskőkor évszázazreideihez képest rendkívül gyors ütemben, mindössze néhány ezer év alatt alakult ki az emberi történelem egyik legfontosabb kultúrája, amely elsősorban és legfőképpen a termelő gazdálkodást hozta el magával. Az átalakulást egy átfogó klímaváltozás előzte meg az ún. atlantikum időszakában, amely periódus a korábbinál melegebb és csapadékosabb is volt, megteremtve ezzel az új életmód fe tételeit.

A legújabb, az emberi maradványokon végzett DNS-vizsgálatok szerint az újonnan érkezők aránya a 25%-ot is elérhette, és gyakran nem teljes családok, hanem inkább csak férfiak érkezhettek, és terjesztették el Európa nagy területén a neolitikus életmód ismeretét. A női mintákon ugyanis sokkal nagyobb arányú az ősi, még az őskőkorhoz köthető jelleg, mint a férficsontokéin. Mindez azonban semmit sem változtat azon a tényen, hogy a Kárpát-medencében és a kontinens belső vidékein nem egy önálló, hanem a déli irányból, a Balkánon át érkező bevándorlók által hozott és terjesztett, ún. másodlagos neolitizáció zajlott. Ez lényegesen gyorsabb és egyenesebb vonalú volt a Közel-Kelet, sokszor zsákutcáktól sem mentes, több ezer évet felölelő fejlődési modelljénél.²

Az áttérés nem mindenhol történt gyorsan, volt, ahol ez négy-ötezer esztendő is felölelt, mint pl. a Közel-Keleten és Mezopotámia északi részén. Magyarországra, mai tudásunk szerint, „készen érkezett” bevándorlók hozták magukkal a másutt már ismert termelési gyakorlatot, míg Európa más vidékeire innen jutott el, kulturális innovációk formájában.

Az újkőkor kifejlődése, gazdálkodásának átalakulása tehát lépcsőzetesen történt a világ különböző pontjain. Kezdetei a Közel-Keleten a Kr. e. 10-9. évezredbe nyúlnak vissza, míg a Kárpát-medencében ez a Kr. e. 7. évezredben kezdődött. Hosszú időn, több száz éven keresztül pedig itt húzódott ennek a szakaszos fejlődésnek az egyik „lépcsője”, amikor is a Kárpát-medence déli felében már az új gazdálkodást folytatták az oda érkező új lakosok, a korábban is ott élt, eredetileg még középső kőkori

¹ HORVÁTH-SZILAS, 2001. 115–127.; HORVÁTH-SZILAS, 2003. 5–17.; HORVÁTH-SZILAS, 2004. 209–218.; KOROM-REMÉNYI, 2005. 197–210.

² <http://magyarostortenet.gportal.hu/gindex.php?pg=27084352> (A letöltés ideje: 2015. november 3.)

civilizációt képviselő őslakossággal egyetemben. A terület északi része, nem is beszélve Közép- és Nyugat-Európáról, még teljes mértékben zsákmányoló életmódú, vagyis mezolitikus volt.

A betelepedés egyik bizonyítéka, a fent említett embertani vizsgálati eredményeken túl, hogy a mai Magyarország területén olyan háziasított állat- és növényfajok, elsősorban gabonafélék és kiskérődzők (juh/kecske) is megjelentek ettől az időtől kezdve, amelyek itt nem, csak tőlünk délre voltak őshonosak. Az új gazdálkodási forma jelentősen megnövelte egy terület eltartó képességét, ami – többek között – a népesség számának ugrásszerű emelkedését is magával hozta. A tudomány tehát joggal nevezi ezt a folyamatot a neolitikus forradalomnak.³

Az ismert újkőkori lelőhelyek száma Dunakeszi területén alacsony. A várostól délnyugatra fekvő Kopolyán egy, a Duna árteréből kiemelkedő, alacsony dombon régészeti terepbejárás alkalmával az újkőkor középső szakaszába tartozó, ún. kottafejes kerámia műveltségének apró kerámiatárgyait sikerült begyűjteni.⁴ Ugyancsak a Duna árteréből emelkedik ki a Révdűlő, amelynek déli lejtőjén, egy szűk, néhány száz négyzetméternyi területen kerültek elő neolitikus töredékek.⁵ Dunakeszi belterületétől nyugatra, az Új-szőlők nevű határrészben egy, a Dunára lejtő homokdombon ugyancsak a középső szakaszhoz tartozó edénytöredéket talált Szőke Béla Miklós 1982-ben.⁶ A neolitikus település kimutatható felülete itt is meglehetősen csekély, mintegy 40x60 méter csupán.

Ennél jelentősebb újkőkori településnyomokat sikerült Dunakeszi déli határában, a Hegyrejáró-dűlőben regisztrálni, ahol Gyombola Gábor 1985-ben egy 100x500 méteres felületen számos, a középső neolitikum során készült edény darabkát gyűjtötte be.⁷ A dombot azóta elbányászták, feltárás nem történt, így közelebbit nem tudunk mondani erről a településről sem.

Az újkőkor legjelentősebb lelőhelye a városban, a Budapest és Dunakeszi közigazgatási határán futó M0 autópályától közvetlenül északra, egy észak-északkelet–dél-délnyugat irányban hosszan elnyúló dombháton, a Székesdűlőn található, amelyet keletről az Óceán-árok mocsaras ártere határol. Az említett autópályaszakaszon 1996-ban a Budapesti Történeti Múzeum régészei végeztek régészeti feltárást. Már akkor világossá vált, hogy e morfológiailag jól körülhatárolható területen intenzív őskori megtelepedéssel számolhatunk. Schweitzer Ferenc geológus már az első ásatás idején vizsgálta ősvízrajzi szempontból a területet, amelynek során megállapította, hogy a dombhát a Duna felső-pleisztocén II.a terasz-sorának tagja, amelyet később keleti irányból egy újabb Duna-ág (a mai Óceán-árok elődje) leválasztott a környező területekről, kialakítván a jó

³ T. BÍRÓ, 2003. 99.

⁴ TORMA, 75.

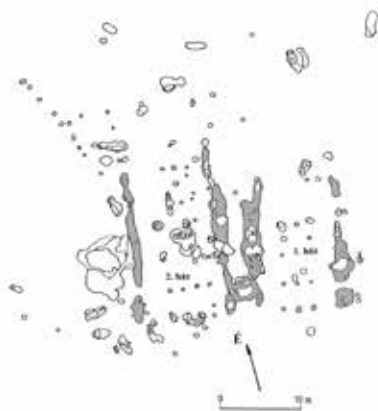
⁵ TORMA, 1993. 78. 5/6. lelőhely.

⁶ TORMA, 1993. 78. 5/12. lelőhely.

⁷ TORMA, 1993. 78. 5/15. lelőhely.

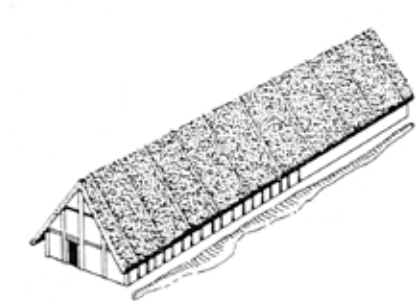
megtelepedést biztosító teraszszigetet. Az első ásatást 2000-ben követte a második, amikor is az Auchan bevásárlóközpont építését megelőzően egy hatalmas, több hektárnyi felületen sikerült az ún. vonaldíszes kerámia kultúrájának települését feltárni. Ennek a kornak a leletei a feltárási terület középső és északi részében kerültek elő. Közel ötven gödör sorolható ehhez a korszakhoz. A cölöplyukakból származó cserépanyag alapján a 42. háznak nevezett épület is nagy valószínűséggel ebben a korban épült. Ez egy cölöpvázás hosszúház, amelynek sajnos teljes alakja az erózió és a humuszosítás következtében már nem volt meghatározható.

Az újkőkori leletek harmadik csoportja felszíni cseréphalmokból származott. Ezek gyakori jelenségei voltak annak a térségnek, amelyen a te-

1. kép: Neolitikus házak alaprajza az 1996-os ásatásból

lepobjektumok is előkerültek. Itt a többnyire homokos talajon – sok esetben barna foltos – elszíneződéseket tapasztaltunk, amelyek kisebb-nagyobb mennyiségű leletet, legtöbbször kerámiát szolgáltatnak. Az így képződött településnyomok nem voltak összefüggők, azok valószínűleg egymástól kisebb vagy nagyobb távolságra álló házak helyeit fogják körül. A neolitikus telep jól illeszkedik az 1996-ban Endrődi Anna által lelőhelyünk déli részében feltárt másik teleprészlethez, ahol két újkőkori ház cölöplyukait, illetve a házakat kísérő hosszú árkokat sikerült feltárni.

2. kép: Neolitikus ház rekonstruált rajza

Az egyik ház alapvetően azonos jelleget mutatott az európai vonaldíszes műveltség eddig megismert házaival, méreteiben és szerkezetében egyaránt. Ezek funkcionális épületek, sokban hasonlítanak az újabb korok parasztházaira, ami nem véletlen, hiszen alapvetően ugyanazt a paraszti kultúrát szolgálták.

A másik itt feltárt épület, amelyet az elsőtől közvetlenül nyugatra találtak az ásatók, több szempontból is eltért ettől, az etalonnak nevezhető típustól. A két épület között, fizikai közelségük ellenére, semmiféle kapcsolat nem állt fent. A ház két oldalán itt is objektumok sora húzódott. A gyengébb felépítése, a szerkezet viszonylagos rendezetlensége azonban megengedi a feltételezést, hogy itt egy, az általánostól eltérő és nagy valószínűség-

gel más, talán speciális funkcióval bíró házzal állunk szemben a kultúrán belül.⁸

A település leleteinek kora az újkőkoron belül nagy szóródást mutat. A legtöbb edénytöradék a dunántúli vonaldíszes kultúra legidősebb, Bicske-Biñainak nevezett⁹ fázisából

3. kép: Neolitikus agyag szoborfej az 1777-es objektumból

4. kép: Neolitikus agyag szoborfej a 2170-es objektumból

származott, a korszak középső és késői szakaszát, a kottafejes és zselizi kerámiát lényegesen kevesebb lelet képviselte. A gödrök többsége hulladéktárolásra szolgált, ettől eddig csak három biztosan eltérő esetet figyeltünk meg. Az 1777. objektumban több, közel teljes edény töredékei mellett egy kis, eredetileg talán egy edény szélére applikált idol töredéke feküdt.

A másik, a 2170. gödörben egy csaknem ép őrlőkő mellett találtunk hasonló leletet, azzal a különbséggel, hogy ez a tárgy egy önálló szobor töredéke lehetett.

A harmadik, a szokásostól ugyancsak eltérő újkőkori objektum a 900. gödör volt, amelyben egy, a korai dunántúli vonaldíszes kultúrára utaló díszítéssel ellátott kis bögrén kívül egy vastag falú, lapos tál töredéke feküdt, amelyre emberi láb alakú applikációt erősítettek.

Dunakeszi területéről nem ismerjük a késői neolitikum megtelepedéseit, az ún. lengyeli kultúra korai szakaszának időszakát. Hogy ez egy újabb, egy lényegesen csapadékosabb klíma beköszöntének tudható-e be, amelynek során a Dunához közel fekvő város területe az elmocsarasodás következtében kevésbé volt alkalmas az emberi megtelepedésre, vagy más okot kell keressünk a jelenség mögött, ma még megválaszolatlan kérdése az őskorkutatásnak.

Rézkor

Rézkori lelőhelyek Dunakeszin

Az időszámításunk előtti 5. évezredben drasztikus változás következett be Európa időjárásában. Az atlantikumnak nevezett klímaperiódus földművelésre kiválóan alkalmas korszaka után a hűvösebb, szubboreális időszak lépett, amely alapvetően átalakította mind a környezetet, mind pedig a gazdálkodást. Ennek következtében a kultúra is nagy változáson

⁸ HORVÁTH, 2002. 1–40.; HORVÁTH, 2004. 87–93.; HORVÁTH, 2006. 8–23.

⁹ KALICZ, 1980. 97–122.; PAVÚK, 1980. 7–90.